

УДК 336.77.01

*Г. В. Сидор, Чортківський інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ КРЕДИТУ

У статті проаналізовано зміст найбільш поширених підходів до трактування сутності (природи) кредиту, у тому числі в контексті вираження довіри, як форми економічних та суспільних відносин, як форми руху позичкового капіталу та ін. Акцентовано увагу на ролі кредиту як основи безперервності процесу відтворення. Звернено увагу на значення кредиту в кредитному забезпеченні розвитку сільського господарства.

Ключові слова: кредит, кредитні відносини, позика.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічної системи України кредитні відносини проникають у всі сфери господарської діяльності, опосередковують весь процес відтворення суспільного капіталу, глибоко проникають у сферу обміну, грошових відносин, сферу фінансів, а також у процес виробництва і споживання.

Незмінно високою залишається роль кредитних відносин як основи безперервності процесу відтворення, незважаючи на те, що їх не-ефективна організація банківськими та небанківськими фінансово-кредитними інституціями стала проявом світової фінансової кризи останніх років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми теорії кредиту присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів, серед яких Г. Белоглазова, Б. Івасів, М. Савлук, В. Лексіс, Р. Міллер та інші. Вони збагатили економічну науку глибокими, фундаментальними ідеями, які стали фактором нових світоглядних орієнтацій. Однак, незважаючи на численні наукові розробки, проблема переосмислення сутності (природи) кредиту й надалі залишається актуальною.

Мета статті. З кожним днем питання щодо сутності (природи) кредиту набуває все більшої актуальності, тому одним з головних завдань реформування української економіки є необхідність в глибокому аналізі наукових підходів до визначення змісту кредиту, що в свою чергу сприятиме кращому та правильному розумінню ролі банківських установ, кредитних спілок, кооперативів, лізингових компаній як їх головних організаторів.

Тому для розробки надійної теоретичної бази кредитного забезпечення розвитку сільського господарства дуже важливим є питання

щодо проблеми дослідження та правильного формулювання сутності кредиту.

Виклад основного матеріалу. У сучасній економічній науці паює думка про те, що кредит став важливим винаходом та досягненням людини. В даному випадку вислів старогрецьких мудреців “кредит такий же древній, як і саме людство” є надзвичайно доречним.

Відомо, що утворення і функціонування кредиту на певному етапі розвитку людського суспільства розглядається як випадкове явище, зумовлене особливими взаємовідносинами між товаровиробниками, тобто розвитком товарного виробництва, що стало підґрунтям появи кредиту. У цьому полягає найбільш загальна причина необхідності в кредиті.

Економічною основою для появи кредиту став нерівномірний кругообіг основних засобів, тобто виникає потреба в поповненні оборотних коштів, придбанні основних засобів, запровадженні нових виробництв і прогресивних технологій. Його передумовою є наявність в одних суб'єктів господарювання тимчасово вільних коштів, а в інших – виникає додаткова потреба в них та наявність поточних або майбутніх доходів, що є основою виникнення кредитних відносин. Найбільш ефективно вирішення цієї суперечності можливе за допомогою банківського кредиту, що призводить до перерозподілу капіталу між різними підприємствами та галузями економіки.

Це є основною умовою виникнення кредитних відносин. Внаслідок взаємовідносин, які виникають між кредитором і позичальником одному із учасників притаманна заборгованість, яка характеризує специфіку кредитних відносин. За таких обставин кредит сприяє безперервності процесів виробництва і обігу.

Необхідність отримання кредиту виникає практично у кожного підприємства, особливо це стосується сільськогосподарського виробництва, якому притаманні сезонність, залежність від природно-кліматичних умов та стихійних сил природи, розрив між вкладанням коштів і їх поверненням після реалізації продукції, висока капіталомісткість і порівняно мала фондівдача.

Для здійснення об'єктивного дослідження поставленої перед нами проблеми необхідно уточнити сутність поняття “кредит”.

Початковим моментом нашого дослідження має бути термінологічний аналіз, поглиблене теоретичне осмислення, з'ясування і всеосяжне вивчення сутності кредиту як базової економічної категорії, що формує смислове наповнення кредитних відносин і кредитного забезпечення.

У сучасній науці багато уваги приділяється дослідженню проблеми сутності кредиту. Загалом вітчизняні й зарубіжні економісти не мають щодо розуміння сутності “кредиту” єдиної позиції. В наукових роботах досить часто бачимо спроби окремих авторів наводити визначення кредиту через різні види економічних відносин.

Сьогодні в літературних джерелах домінують позиції різних авторів щодо визначення кредиту. Такі автори, як М. І. Савлук, К. Г. Зуллас, А. М. Коряк вважають, що “кредит – це економічні відносини між юридичними і фізичними особами і державою з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка” [4, с. 128]. А. М. Мороз у підручнику “Банківська енциклопедія” подає таке визначення кредиту: “Економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останнім позички в грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний строк і, звичайно, із сплатою відсотка” [1, с. 147]. О. В. Васюренко вважає, що “кредит – це сукупність відповідних економічних відносин між кредитором та позичальником з приводу зворотного руху вартості” [2, с. 35].

На наш погляд, наведені точки зору визначення є поверхневими, тобто такими що повністю не розкривають природи кредиту як економічної категорії, тому що визначення поняття кредиту через систему економічних відносин може призвести до сприйняття зовнішньої форми явища за його сутність.

Б. С. Івасів під кредитом розуміє “...економічні відносини між суб’єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності” [3, с. 128].

У даному випадку, аналізуючи такі точки зору, ми не можемо не погодитись з думкою А. А. Чухно, який наголошує на тому, що та категорія авторів визначення кредиту, які вбачають основну його роль у “перерозподілі вартості”, значно обмежує його роль, оскільки кредит “бере активну участь на всіх без винятку стадіях суспільного відтворення” [20, с. 10].

Підхід з приводу розуміння сутності кредиту як форми суспільних відносин подає Г. Н. Белоглазова “... певний вид суспільних відносин, пов’язаних з рухом вартості на засадах повернення” [9, с. 185]. Схожа позиція міститься у праці М. І. Савлука: “Кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб’єктами у зв’язку із переданням один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах зворотності, платності та добровільності” [5, с. 444].

На наш погляд, визначення кредиту як форми суспільних відносин є не зовсім вдалим та виправданим для дослідження, оскільки

вживання терміна “суспільні відносини” розмиває сам об’єкт дослідження.

Деякі автори, виходячи з марксистського формулювання сутності кредиту, трактують його як форму руху позичкового капіталу, отже в даному випадку мова йде про грошовий капітал. Незважаючи на суттєві притаманні недоліки, така думка є поширеним напрямом трактування кредиту. Так, Н. Ф. Самсонова вважає, що “кредит є формою руху позичкового капіталу, тобто грошових коштів, відданих у позичку за певний процент за умови повернення і задоволення потреб позичальника” [18, с. 187]. К. Маркс зазначає, що “всякий капітал за своїм вартісним виразом є грошовим капіталом” [12, с. 433].

Проте наведене визначення не розкриває сутності кредиту як форми руху позичкового капіталу, оскільки дане трактування не враховує існування комерційного та лізингового кредиту, котрий з позичковим капіталом не пов’язаний. На наш погляд, дане визначення потребує неабиякого вдосконалення, оскільки при визначенні кредиту як форми руху позичкового капіталу насамперед необхідно розкрити сутність позичкового капіталу. До 1987 р. у Радянському Союзі була заборона щодо використання комерційного кредиту, тому не дуже й помічалась неточність у такому трактуванні.

О. В. Дзюблюк зазначає, що дана точка зору не може адекватно відображати суть кредиту з огляду на такі обставини: по-перше, вона обмежує форми функціонування кредитних відносин лише грошовою сферою, що не відповідає дійсності, оскільки кредит може мати і товарний характер; по-друге, трактування кредиту як руху позичкового капіталу передбачає його виробниче використання, що не завжди відповідає цілям, на які видаються позички, наприклад, споживчі) [8, с. 10].

На основі огляду літературних джерел та досліджуючи поставлену проблему бачимо, що ряд авторів користуються термінами “кредит”, “позичка” як синонімами, тобто розглядають зміст цих понять як підпорядкованість.

На нашу думку, хибним є використання цих понять як синонімів, незважаючи на те, що кредит і позичка взаємопов’язані, проте між цими термінами є суттєві відмінності, оскільки кредит не може бути “відносинами з приводу позички”. У кредитних відносинах слід повертати позичку, а не кредит, який не можна просто повернути. Позичка так само як і кредит заснована на передачі в тимчасове володіння вартості, проте позичка має інші умови використання цього права, ніж кредит. Оскільки позичка може мати як обмежений, так і необмежений термін (до запитання), вона може мати різні форми оплати (дивіденди, відсотки, безвідсоткові позички).

Розглянемо наведене в зарубіжних літературних джерелах визначення кредиту як форми вираження “довіри, котрою користується особа, що взяла на себе зобов’язання майбутнього платежу, з боку особи, яка має право на цей платіж, тобто довіру, яку позикодавець виявляє до боржника” [11, с. 5]. Проте така позиція розуміння сутності кредиту не може становити основу природи кредиту, оскільки ґрунтується лиш на підрахунку можливостей повернути кредит позичальником, тобто зводиться до “продажу або купівлі, що супроводжується обіцянкою здійснити оплату пізніше” [15, с. 85].

На наш погляд, не може залишитися поза увагою визначення суті кредиту як “... кошти і матеріальні цінності, які надаються в користування юридичним та фізичним особам на визначений термін і під відсоток” [13]. Дане визначення наведене в Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств”. На нашу думку, це трактування характеризується рядом недоліків, тому що воно є загальним, недостатньо обґрунтованим, тобто не подається уточнення його форми або виду, що призводить до неможливості застосування даної категорії для розуміння кредиту як економічного явища.

О. Євтух зазначає “кредит – це основа нормування відносин людини з навколишнім природним середовищем: користуючись благами природи, ми беремо на себе певні зобов’язання перед нею” [10, с. 44]. Недоліки притаманні й даному визначенню, оскільки мова йде про зобов’язання перед природоутворюючими силами, тобто мається на увазі корисність навколишнього середовища. На нашу думку, такі підходи до визначення сутності кредиту не відповідають сучасній методології економічного дослідження.

Інші спроби визначення категорії кредиту наводяться у вітчизняних та зарубіжних літературних джерелах. І. С. Гуцал подає таке визначення кредиту: “... термін, що широко вживається щодо операцій або станів, пов’язаних з позичанням грошей, як правило, на короткий термін” [6, с. 25]; зарубіжні економісти з цього приводу зазначають, що кредит – це “... надання товарів, послуг або коштів в обмін на обіцянку сплати в майбутньому” [16, с. 43]; “... позика в грошовій або товарній формі, що надається кредитором позичальнику на умовах поверненості, частіше всього з виплатою позичальником процента за користування позикою” [14, с. 37]. Ю. Е. Шенгер визначав кредит як “необхідну форму розпорядження державою суспільними фондами з метою розвитку соціалістичної економіки, що виражається в плановому, поверненому перерозподілі грошових коштів, обумовленому постійно відновлюваним кругообігом коштів господарства” [19, с. 23].

Отже, в економічній літературі немає єдиної думки щодо визначення суті кредиту. Вважаємо, що кредит визначає взаємовідносини між суб'єктами ринку з приводу позичання грошей та їх цільового використання, повернення з певною обумовленою договором між сторонами винагородою, що є відображенням прояву його сутності і якому притаманні високий ступінь ризику і мала дохідність у процесі обігу.

Висновки. Огляд вищезазначеного дає підставу стверджувати, що правильний науковий підхід до розуміння природи кредиту на сучасному етапі ще належно не застосовується. Це в свою чергу може призвести до негативних наслідків у реалізації кредитних відносин на практиці. У вигляді численних недоліків може виразитися в неефективній організації кредитного забезпечення банківськими та небанківськими фінансово-кредитними інституціями суб'єктів сільського господарства.

Список літератури

1. Банківська енциклопедія / за ред. проф. А. М. Мороза. – К. : Ельтон, 1993. – 333 с.
2. Васюренко О. В. Банківські операції : навч. посіб. / О. В. Васюренко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Т-во “Знання”, 2001. – 255 с.
3. Гроші та кредит / за ред. Б. С. Івасіва. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – 510 с.
4. Гроші та кредит / М. І. Савлук, К. Г. Зуллас, А. М. Коряк. – К., 1992. – С. 128.
5. Гроші та кредит : підручник / за заг. ред. М. І. Савлука. – К. : КНЕУ, 2006. – 744 с.
6. Гуцал І. С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) / І. С. Гуцал. – Львів : ВАТ “БІБЛЬОС”, 2001. – 244 с.
7. Дзюблюк О. В. Інтеграція банківського та промислового капіталів і кредитні відносини / О. В. Дзюблюк // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 11–17.
8. Дзюблюк О. В. Сучасні аспекти розуміння сутності і ролі кредиту як економічної категорії / О. В. Дзюблюк // Світ фінансів. – 2010. – № 1. – С. 7–16.
9. Деньги, кредит, банки : учебник / под ред. Г. Н. Белоглазовой. – М. : Юрайт-Издат, 2005. – 620 с.
10. Євтух О. Кредит як соціально-економічне явище / О. Євтух // Вісник НБУ. – 2006. – № 4. – С. 44–48.
11. Лексис В. Кредит и банки / В. Лексис : пер. с нем. – М. : Перспектива, 1994. – 120 с.
12. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – М., 1961. – Т. 25. – Ч. 1. – С. 433.
13. Про оподаткування прибутку підприємств [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
14. Райзберг Б. Современный экономический словарь / Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцев – М. : Инфра-М, 1997. – 496 с.
15. Розенберг Д. Словарь банковских терминов / Д. Розенберг : пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 360 с.
16. Роджер Лерой Миллер, Давид Д. Ван-Хуз Современные деньги и банковское дело : пер. с англ. – ИНФРА-М, 2000. – XXIV. – 856 с.

17. Финансы, денежное обращение и кредит : учебник / под ред. В. К. Сенчаа, А. И. Архипова. – М. : Проспект, 1999. – 496 с.
18. Финансы, денежное обращение и кредит : учебник / под ред. проф. Н. Ф. Самсонова. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 448 с.
19. Шенгер Ю. Е. Очерки советского кредита / Ю. Е. Шенгер. – М., 1961. – С. 23.
20. Чухно А. А. Капітал, кредит, процент. Їх сутність і роль в економіці / А. А. Чухно // Фінанси України. – 1997. – № 9. – С. 10.

Отримано 24.12.2012

Summary

Maintenance of the most widespread going is analysed near interpretation of credit essence (nature), including in the context of expression of trust, as forms of economic and public relations, as forms of loan capital flow et al. Attention is accented on the roles of credit as bases of continuity of process of recreation. Appeal attention on the value of credit in the credit providing of development of agriculture.